

วาทกรรมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในนิทานพื้นบ้านล้านนา

The Discourse of Local Identity in Lanna Folktales

รพีพร เสาร์แดน^{1*} เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ² และวรัญญา ยิ่งยงค์ศักดิ์³Rapeeporn Saodaen^{1*}, Premvit Vivattanaseth² and Warunya Yingyongsak³¹ นิสิตหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา² รองศาสตราจารย์ สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา³ อาจารย์ ดร.สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา¹ Student of Liberal Arts, University of Phayao² Assoc. Prof. Dr. Faculty of Liberal Arts, University of Phayao³ Lecturer Ph.D. School of Liberal Arts, University of Phayao

* E-mail: Krujaw474@gmail.com

Received June 22, 2023 Revised September 20, 2023 Accepted October 18, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวาทกรรมอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านล้านนา จากข้อมูลเอกสารนิทานพื้นบ้านล้านนาของสถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จำนวน 410 เรื่อง วิเคราะห์โดยอาศัยแนวคิดเรื่องวาทกรรม (Discourse) ของมิเชล ฟูโกต์ (Michael Foucault) และแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ (Identity) แล้วนำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า วาทกรรมอัตลักษณ์ท้องถิ่นล้านนาที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านล้านนามี 9 อัตลักษณ์ ได้แก่ 1) อัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมประเพณี ชาวล้านนามีความศรัทธาและยึดมั่นในพระพุทธศาสนา โดยยึดหลักธรรม และปรัชญาคำสอนเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต 2) อัตลักษณ์ด้านภาษา มีการใช้คำในการตั้งชื่อ การใช้คำเรียก การใช้คำนำหน้าชื่อ การใช้คำที่มีความหมายเดียวกันกับภาษาไทยกลางแต่ออกเสียงไม่เหมือนกัน 3) อัตลักษณ์ด้านอุปนิสัย มีความโดดเด่นด้านความโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส อีกทั้งพึงใจกับการเลี้ยงชีพ 4) อัตลักษณ์ของสตรีล้านนา มีบทบาทหน้าที่การเป็น “ภรรยา” ที่รับผิดชอบงานในบ้านทุกอย่าง ในขณะที่ต้องตกอยู่ใต้อำนาจของผู้ชายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ 5) อัตลักษณ์ด้านการประกอบอาชีพ ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก 6) อัตลักษณ์ด้านที่อยู่อาศัย จะสร้างที่อยู่อาศัยตามพื้นที่ราบระหว่างหุบเขา เพราะมีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิตจึงมีความผูกพันกับธรรมชาติ 7) อัตลักษณ์ด้านอาหาร มีกรรมวิธีการปรุงง่าย ๆ ใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นของตนเอง 8) อัตลักษณ์ด้านการแต่งกาย จะแต่งกายพื้นเมืองโดยใช้ผ้าทอ และ 9) อัตลักษณ์ด้านความเชื่อ มีความเชื่อทางพระพุทธศาสนาผสมกับสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ

คำสำคัญ: วาทกรรม, อัตลักษณ์ท้องถิ่น, นิทานพื้นบ้านล้านนา

Abstract

This research is study the discourse of local identity in Lanna Folktales. This is Qualitative research aiming to study 410 Of Lanna Folktales by collecting data from Social research institute Chiang Mai University and analyze the information based on the concept of discourse by Michael Foucault's and the concept of identity in a descriptive way.

The results of this research found that there is a discourse on local Lanna identities consisting of 9 identities 1) cultural and tradition identities Lanna people have faith and adhere to Buddhism by adhering to principles and teachings of philosophy entrenched mind and guide for life. 2) Language identity is used in naming, using a name prefix by use of words that have the same meaning as the central Thai language, but pronounce them differently. 3) Character identity, it is notable for its generosity generous respect and obey the elders also entrusted with gambling. 4) The identity of Lanna women plays a role as a "wife", responsible for all household tasks, while inevitably falling under the authority of men. 5)Occupational identity, the main occupation is agriculture because most of the area is mountainous. 6) Place identities will create habitats along the flatlands between the valleys because there is abundance of natural resources, so their life is connected to nature. 7) Food Identity There is a simple cooking process using various ingredients in their own community or locality. 8) Dressing identity; woven fabric dressing are their main clothes that are used in their daily life. And 9) belief identity, there is a Buddhist belief as the main religion. In addition, there are various ghosts that have mysterious powers over normal humans also law of karma, merit story, superstitions, witchcraft, magic and astrology.

Keyword: Discourse, Local Identity, Lanna Folktales

บทนำ

นิทานพื้นบ้านล้านนาเป็นหนึ่งในวรรณกรรมมุขปาฐะที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตกาล ส่วนใหญ่มีเนื้อหาสาระที่แฝงคติสอนใจ และสื่อเรื่องราวต่าง ๆ ของท้องถิ่นในภาคเหนือ ได้แก่ จารีตประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ สภาพเศรษฐกิจ และสังคม ทศนคติ ค่านิยม ตลอดจนความเชื่อต่าง ๆ ของบรรพบุรุษ อันเป็นพื้นฐานของความคิด และพฤติกรรมของคนในปัจจุบัน ดังที่ พระมหา วีระพล ไผ่แจ้คำมูล (2557, หน้า 1) กล่าวไว้ว่า ในสังคมล้านนามีนิทานพื้นบ้านมากมายที่เล่าสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ มีการบันทึกลงบนใบลาน พับสา เนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนา แต่ก็มีเรื่องราวนิทานพื้นบ้านปรากฏอยู่ไม่น้อย ซึ่งนิทานเหล่านั้นล้วนสะท้อนความคิด ความเชื่อ และบรรทัดฐานของสังคมล้านนาได้อย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม นิทานพื้นบ้านล้านนาไม่เพียงแต่จะกล่อมเกลารามรณหรือให้ข้อคิดและคติความเชื่อเท่านั้น แต่ยังมีสิ่งที่เรียกว่า “อัตลักษณ์ท้องถิ่น” ที่แสดงถึงความเป็นล้านนา แฝงผ่านเรื่องเล่าเหล่านั้นด้วยกลวิธีทางภาษา ซึ่งผู้ใช้ภาษาที่เป็นเจ้าของภาษาต่างมีวิถีปฏิบัติของการใช้ภาษาที่หลากหลาย เลื่อนไหลไปตามบริบทต่าง ๆ ตามความเหมาะสมกับสถานการณ์ ดังที่ กฤษดา วรรณ หงส์ลดาธรรม และจันทิมา เอี่ยมานนท์ (2549, หน้า 103-104 อ้างอิงใน วชิรินทร์ แก่นจันทร์ 2556, หน้า 11) อธิบายว่า มนุษย์ใช้ภาษาเพื่อถ่ายทอดประสบการณ์ เล่าเรื่องราว แก้ปัญหา สื่ออารมณ์ความรู้สึก ตลอดจนความขัดแย้งต่าง ๆ ขณะเดียวกันมนุษย์ก็อาจถูกครอบงำ

หรือตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของภาษาในสังคมนั้น ไม่ลักษณะใดก็ลักษณะหนึ่ง ภาษา สังคม และการสื่อสารจึงผูกโยงร้อยรัดเป็นเรื่องเดียวกัน โดยเป็นเรื่องที่สัมพันธ์กับเจตนา อุดมการณ์ อำนาจ อัตลักษณ์ ในขณะเดียวกัน การใช้ภาษาในการ “สร้าง” ตัวตน เพื่อสะท้อนสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคม และเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายของผู้ต้องการส่งสารนั้น นับเป็นการประดิษฐ์สร้างชุดวาทกรรม (Discourse) ดังที่ มิเชล ฟูโกต์ (Michael Foucault) นักคิดชาวฝรั่งเศส กล่าวถึงวาทกรรมว่าเป็นกระบวนการในการสร้างหรือผลิตเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ และสร้างความหมายให้กับสรรพสิ่งต่าง ๆ ในสังคมที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา และวาทกรรมยังทำหน้าที่ตรึง สิ่งที่สร้างขึ้นมานั้นให้ดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับของสังคมในวงกว้าง (ไชยรัตน์ เจริญสินโอสถ, 2543, หน้า 19)

นิทานพื้นบ้านล้านนานับเป็นตัวแทนประเภทหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม และความเชื่อ อันเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นของชาวล้านนา โดยถูกสร้างและให้ความหมายผ่านเนื้อเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา ฉาก และรูปแบบการนำเสนอ ดังตัวอย่างข้อความที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านล้านนาต่อไปนี้

“เมี่ยมันนั้น พอมันอยากกินแกงอ่อม ผัวมันไปใส่เนา สั่งผัวมัน เก็บหอยมาเน้อ ครับ ๆ ไปใส่เนาแล้ว เขาเก็บหอยเว้ามา พกว้าชะม้าม้า เอาไปลอกใส่หม้อ พี่ได้หอยก่อ เออได้กะ เออ พี่เอาซังไว้ในหม้อหั้น เมื่อแลงไปเขาเผกเครื่องแควมา แกงเตอะ เออ วันพุกเมื่อเช้าซื้อเครื่องแควมาแกงเมี่ยมันก็ว่า เจ้า เจ้า” (ผัวแก้ว เมียมแพง, 2528, หน้า 51)

จากตัวอย่างนิทานพื้นบ้านล้านนาเรื่อง “เรื่องผัวแก้ว เมียแพง” ได้สะท้อนให้เห็นร่องรอยของสังคมในวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้น ซึ่งนำมาสู่การสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นของชาวล้านนา ซึ่งปรากฏข้อมูลด้านการดำรงชีพ เช่น “ผัวมันไปใส่เนา” ที่สะท้อนให้เห็นถึงชาวล้านนามีชีวิตและความเป็นอยู่ โดยประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก “เมื่อแลงไปเขาะผักเครื่องแกงเตอะ” สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นล้านนาด้านวัฒนธรรมอาหาร อาหารจะเป็นพวกเนื้อสัตว์ที่มีอยู่ในท้องถิ่น มีการปรุงง่าย ๆ และนิยมผักพื้นบ้านที่ได้จากธรรมชาติ อีกทั้งยังปรากฏข้อมูลด้านการใช้ภาษาการสื่อสาร มักจะใช้คำซ้ำและคำซ้อน เช่น “เจ้า เจ้า” ซึ่งล้านนามีภาษาที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองหรือที่เรียกว่า “คำเมือง” นอกจากนี้ยังปรากฏข้อมูลด้านการแต่งกาย เช่น “พกผ้าขะม้ามา” การแต่งกายของชาวล้านนามีลักษณะที่โดดเด่นทั้งลายผ้าและวัตถุดิบ ซึ่งนิยมทำจากผ้าฝ้ายแล้วนำมาย้อมสี ล้วนเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา จากการนำเสนอเนื้อความในตัวอย่างทำให้เห็นความเกี่ยวโยงกันทั้งด้านความคิด ความเชื่อ และความรู้ ของบุคคลในท้องถิ่นล้านนา ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและระหว่างกลุ่ม จนกลายเป็นปฏิบัติการทางวาทกรรม ซึ่งทำหน้าที่ผลิตตัวบทและประกอบสร้างอัตลักษณ์ความเป็นล้านนาให้ดำรงสืบต่อไป

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาและวิเคราะห์วาทกรรมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในนิทานพื้นบ้านล้านนา โดยใช้แนวคิดวาทกรรม (Discourse) ของมิเชล ฟูโกต์ (Michael Foucault) และแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ (Identity) ในการวิเคราะห์วรรณกรรมนิทานพื้นบ้านล้านนา

เนื่องจากเป็นแนวคิดที่สามารถอธิบายการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นล้านนา ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงการผลิตซ้ำทางความคิด การสืบสาน และการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านล้านนา ซึ่งการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะทำให้ทราบกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นในนิทานพื้นบ้านล้านนาแล้ว ยังเป็นแนวทางในการศึกษาวาทกรรมสร้างอัตลักษณ์ในงานวรรณกรรมประเภทอื่นต่อไปด้วย

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาวาทกรรมอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านล้านนา

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเรื่องวาทกรรม (Discourse)

มิเชล ฟูโกต์ (Michael Foucault) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส ได้ให้ความหมาย “วาทกรรม” (Discourse) ไว้ว่า เป็นเรื่องที่มีมากกว่าการพูด และการเขียน ยังรวมถึงกระบวนการสร้างการผลิต (Constitute) เอกลักษณ์ (Identity) และความหมาย (Significant) ให้กับสรรพสิ่งในสังคม ไม่ว่าจะเป็นความรู้ อำนาจ ความจริง หรือแม้กระทั่งตัวตนของเรา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการผลิตความหมายเกี่ยวกับความจริงในเรื่องต่าง ๆ นอกจากวาทกรรมจะทำหน้าที่ดังกล่าวแล้ว ยังทำหน้าที่ให้สิ่งที่สร้างขึ้นดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับของสังคมต่อไป

วาทกรรมในความหมายของ มิเชล ฟูโกต์ (Michael Foucault) นั้น ได้นำเอาความรู้ อำนาจ และความจริง มาเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน โดยที่วาทกรรมนั้นเป็นระบบในการสร้างอัตลักษณ์และ

ความหมายหรือการนิยามความรู้บางอย่างให้กับสิ่งต่าง ๆ ในสังคม เพื่อให้มีอำนาจ ความรู้ และความจริง หรือแม้แต่ตัวตนของเรา และวาทกรรมนั้นยังมีหน้าที่กำหนดสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาให้ดำรงอยู่และได้รับการยอมรับในสังคม แต่ในขณะเดียวกันนั้นก็ยังมีหน้าที่ปิดกั้นความหมายบางอย่างไม่ให้เกิดขึ้น หรือทำให้มันถูกลบหายไปจากสังคม (รัฐกาญจน์ จั่วแจ่มใส, 2559, หน้า 23) วาทกรรมจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการใช้ภาษา โดยการสร้างหรือผลิตความหมายเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา ซึ่งอาจเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคม และวาทกรรมเป็นเสมือนชุดความคิดซึ่งถูกสังเคราะห์ขึ้นเพื่อให้คำอธิบายแก่เรื่องใดเรื่องหนึ่งส่งผลต่อการกำหนด ความรู้ กฎเกณฑ์ และข้อปฏิบัติตามมา ด้วยอำนาจของวาทกรรมจึงขัดเกลากลายให้กลายเป็นรูปของ “ความรู้” จนกลายเป็น “ความจริง” ขึ้นมาได้และเป็นที่ยอมรับของสังคม

แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ (Identity)

อัตลักษณ์ (Identity) มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน คือ Identitas เดิมใช้คำว่า Idem ซึ่งมีความหมายว่าเหมือนกัน (The same) อย่างไรก็ตามโดยพื้นฐานทางภาษาอังกฤษแล้วอัตลักษณ์มีความหมายสองนัยด้วยกัน คือ ความเหมือนและความเป็นลักษณะเฉพาะที่แตกต่างออกไป นั่นคือการตีความหมายเหมือนกันบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ และการเปรียบเทียบระหว่างคนหรือสิ่งของในสองแง่มุมมอง คือความคล้ายคลึงและความต่าง (ประสิทธิ์ ลิปรีชา, 2547, หน้า 32-33) ขณะที่ ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2545, หน้า 155) อธิบายว่า อัตลักษณ์มีความสำคัญต่อระบบสังคม กล่าวคือ ประการแรกทำให้เรารู้สึกว่าเป็นตัวเรา

หรือพวกเราที่แตกต่างจากคนอื่น โดยไม่จำเป็นต้องมีเพียงหนึ่ง แต่อาจมีหลายลักษณะที่ประกอบขึ้นมา อัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับคนหรือสิ่งของ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งบ่งบอกถึงลักษณะเฉพาะลักษณะพิเศษที่จะบ่งบอกตัวตนของสิ่งนั้นหรือบุคคลนั้น

จะเห็นได้ว่าอัตลักษณ์มิได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ แต่อาจเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อบ่งบอกตัวตนว่าเราเป็นใคร ขณะเดียวกันก็สามารถสร้างความสัมพันธ์กับสังคมอื่น ๆ และเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคมและสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ นอกจากนี้อัตลักษณ์สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้เพื่อเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตนในสังคมและถ่ายทอดหรือสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นต่อไป

แนวคิดเรื่องนิทานพื้นบ้าน

นิทานพื้นบ้าน คือ เรื่องราวที่เล่าสืบทอดกันมา โดยมีการถ่ายทอดทั้งมุขปาฐะและบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร อาจจะเป็นเรื่องจริงหรือเรื่องที่สมมุติขึ้นมาก็ได้ ส่วนรายละเอียดของเนื้อเรื่องอาจมีความแตกต่างกันบ้างตามสภาพแวดล้อม

ลักษณะสำคัญของนิทานพื้นบ้านที่ปรากฏเด่นชัด คือ เป็นเรื่องเล่าที่มีการดำเนินเรื่องอย่างง่าย ๆ โครงเรื่องไม่ซับซ้อน วิธีการที่เล่าก็เป็นไปอย่างง่าย ๆ ตรงไปตรงมา มักจะเริ่มเรื่องโดยการกล่าวถึงตัวละครสำคัญของเรื่อง ซึ่งอาจจะเป็นรุ่นพ่อ-แม่ของพระเอกหรือนางเอกแล้วดำเนินเรื่องไปตามเวลาปฏิทิน ดังที่ กุหลาบ มัลลิกะมาส (2518, หน้า 99-100) ได้กล่าวโดยสรุปว่า นิทานพื้นบ้านเป็นเรื่องเล่าด้วยถ้อยคำธรรมดา เป็นภาษาร้อยแก้วไม่ใช่ร้อยกรอง มักเล่ากันด้วยปากสืบทอดกัน

มาเป็นเวลาช้านาน และเมื่อการเขียนเจริญขึ้น ก็อาจมีการเขียนขึ้นตามเค้าเดิมที่เคยเล่าด้วยปาก อีกทั้งไม่ปรากฏว่าผู้เล่าดั้งเดิมเป็นใคร อ้างแต่ว่าเป็นของเก่าฟังมาจากผู้เล่า ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญยิ่ง ในอดีตอีกต่อหนึ่ง

ในส่วนของวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านล้านนา เป็นหนึ่งในวรรณกรรมมุขปาฐะและที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตกาล ดังที่ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2527) ได้อธิบายว่า “เจ๊ย” หรือ นิทานของล้านนานั้น มีมากมายหลายประเภท มีทั้งนิทานที่ได้เค้าโครงจากนิทานชาดก นิทานพื้นบ้าน นิทานทะเล่ตั้งตั้ง โลกโตน และนิทานเรื่องผี ฯลฯ คนล้านนาในอดีตมักจะใช้เวลาว่างในยามค่ำหลังจากกินข้าวปลาอาหารกัน อิ่มหนำสำราญดีแล้ว พ่อแม่หรือปู่ย่าตายายก็จะเล่าเจ๊ย ให้ลูกหลานได้ฟัง สถานที่นั้นไม่จำกัด เจ๊ยจึงเป็นเหมือนสิ่งที่เชื่อมความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมให้สนิทสนมกลมเกลียวกัน เป็นสิ่งที่คอยสอนให้เด็กน้อยได้รู้ถึงกฎเกณฑ์ศีลธรรมของสังคมในทางอ้อม เป็นสิ่งที่คอยเตือนให้ผู้คนในสังคมประพฤติตนตามกรอบอันดีงามที่สังคมได้กำหนดไว้ เจ๊ยจึงมีความสำคัญในสังคมล้านนามากกว่าที่จะเป็นเพียงนิทานเล่าสนุก ฟังสนุก

จึงอาจกล่าวได้ว่า นิทานพื้นบ้านเป็นเรื่องเล่าที่มีความใกล้ชิดกับวิถีชีวิตของมนุษย์และมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ทั้งในด้านของการเป็นแบบอย่างและการชี้แนะแนวทางการปฏิบัติตนเพื่อความสุขสงบของตัวบุคคล ชุมชน และสังคมได้เป็นอย่างดี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งได้ดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาพื้นที่บ้านล้านนา จำนวน 410 เรื่อง อยู่ในช่วงเวลา พ.ศ. 2527 ถึง พ.ศ. 2532 ซึ่งสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้สำรวจข้อมูลและเก็บรวบรวมไว้

2. ศึกษาแนวคิดเรื่องวาทกรรม (Discourse) ของมิเชล ฟูกูต์ (Michael Foucault) และแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ (Identity) ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวาทกรรม อัตลักษณ์ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์วาทกรรม อัตลักษณ์ ที่องถิ่นที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านล้านนา

3. กำหนดขอบเขต จัดกลุ่ม แบ่งประเภทของข้อมูลที่จะนำมาวิเคราะห์ โดยนำข้อมูลมาวิเคราะห์ว่าแต่ละเรื่องมีลักษณะการสร้างเนื้อหาหรือผลของการสร้างเนื้อหาทำให้เกิดอัตลักษณ์ล้านนาในด้านใด และวิเคราะห์ในแต่ละประเด็นโดยพิจารณาจาก คำ ข้อความ หรือเนื้อหาที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการสร้างอัตลักษณ์จนเกิดเป็นวาทกรรมอัตลักษณ์

4. นำเสนอผลการวิเคราะห์มาเรียบเรียงแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

จากการศึกษานิทานพื้นบ้านล้านนาที่เก็บรวบรวมโดยสถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จำนวน 410 เรื่อง พบว่า มีวาทกรรมอัตลักษณ์ท้องถิ่นล้านนาปรากฏในนิทานพื้นบ้านล้านนาดังกล่าว จำนวน 9 อัตลักษณ์ ดังนี้

1. อัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมประเพณี

เกิดจากการผสมผสานการดำเนินชีวิตที่มีความศรัทธาและยึดมั่นใน พระพุทธศาสนา ในขณะเดียวกันก็มีชนบประเพณีที่สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษอย่างต่อเนื่อง จนถือเป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนา ดังตัวอย่างข้อความที่ปรากฏในนิทานต่อไปนี้ เช่น

“ปีใหม่วันพุก (วันพຸ່ງ) วันฮือ (มะรืน) นี่เป็นเอาน้ำส้มป่อยมาสระสร้ง อาบน้ำดำหัว” (ควายทรี, 2527, หน้า 58)

จากข้อความข้างต้นกล่าวถึงประเพณีปีใหม่หรือปีใหม่เมือง ซึ่งชาวล้านนาจะรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่โดยจะใช้น้ำส้มป่อยโปรดนํ้าดำหัวผู้ใหญ่ เพื่อเป็นการขอขมาและขอพรจากผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ

“พอปรึกษาไปปรึกษามาก็ว่าหื้อลูกชายไปทานขันข้าวหื้อยามาในวันเข้าพรรษา” (คนปากบ่ดี, 2528, หน้า 80)

จากข้อความปรากฏประเพณีวันเข้าพรรษา ซึ่งเป็นวันสำคัญวันหนึ่งในพระพุทธศาสนา ชาวล้านนาจะทำบุญตานขันข้าวหรือถวายทานอาหาร ชาวล้านนาเชื่อว่าเป็นการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับญาติผู้ล่วงลับให้อานิสต์ผลบุญ

“ลูกอ้ายคนเฝ้าก็คิดอยากจะทำบุญตักบาตรกลางเรือน สืบชะตา ก็มาปรึกษากับพ่อ” (ไม่เท่าดีกว่าลูกเต้าลืมคุณ, 2530ข, หน้า 28)

จากข้อความปรากฏพิธีสืบชะตา การทำพิธีสืบชะตาจะช่วยต่ออายุให้ตนเอง ญาติพี่น้องและบ้านเมืองให้ยืนยาว ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง และความเป็นสิริมงคล

“ทานน้ำบ่อก่อศาลา โบสถ์วิหาร บวชลูกแก้วลูกแสง” (ทาน, 2532, หน้า 118)

จากข้อความปรากฏประเพณีบวชลูกแก้ว เป็นการนำเด็กชายที่มีอายุครบบวชเข้าบรรพชาเป็นสามเณร เพื่อกล่อมเกล่าให้เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีต่อไป

“กินสลาก ประวัติมัน ละอ่อนเลี้ยงควาย ละอ่อนห้าร้อยคนเลี้ยงควาย ที่นี้ก็มีพระพุทเจ้าพาบริวาร เป็นตุ้เจ้าแกกก็มี หมุ่มก็มี เณรก็มี ไปพักศาลาหัน ละอ่อนทั้งหลายหมุ่นนั้นก็ต่างคนต่างไคร่ทานพระพุทเจ้าหมด พระพุทเจ้าก็บ่ยอมห่อข้าวที่เขาเอาเมอกินเลี้ยง (เลี้ยง) ควายนั่น จะขอมาถวาย พระพุทเจ้าก็คน ๆ ต่างคน ต่างจกเอาทอง (ของ) ไผทองมัน ตู้เจ้านาฟ่องก็ได้ทองนายนั่นได้ทองนายนั่นเน่อ บัรวาน (โบราณ) ตะก่อนเป็น กินสลาก” (ประวัติกินสลาก, 2532, หน้า 101)

จากข้อความปรากฏประเพณีกินสลาก ซึ่งเป็นพิธีทำบุญทานสลากภัตต์ จัดข้าวปลาอาหารของกินของใช้ไปถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ เพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ล่วงลับไป โดยการทำบุญทานสลากภัตต์จะไม่จำเพาะเจาะจงถวายแก่สงฆ์รูปใดรูปหนึ่ง

2. อรรถลักษณะด้านภาษา

ปรากฏการใช้คำในการตั้งชื่อ การใช้คำเรียก การใช้คำนำหน้าชื่อ การใช้คำที่มีความหมายเดียวกันกับภาษาไทยกลางแต่ออกเสียงไม่เหมือนกัน และการใช้ภาษาที่มีสำเนียงการพูดบางคำที่แตกต่างจากภาษาไทยกลาง ซึ่งเกิดจากความเข้าใจกันระหว่างผู้คนที่ย้ายอยู่ตามท้องถิ่นนั้น ๆ สะท้อนให้เห็นถึงการใช้ภาษาเพื่อสร้างความเป็นล้านนา ดังข้อความที่ปรากฏในนิทานต่อไปนี้

“ผิวมันชื่อไ้มี เมียมันชื่ออี่มา” (ปู้จักทาน, 2527, หน้า 43)

“มีป้าแก้วกับป้าคำสองคน มันเป็นคนคอเหนียง” (ผียมห่ม, 2527, หน้า 44)

“มีคนชื่ออ้ายคำ ป่กองเอ๋ยชื่ออ้ายคำคนก็อู้จักตี่เมือง” (ปู้จักนักเลงโต, 2527, หน้า 1)

“ลูกชื่อว่าอี่เอ๋ย ลุงแก้วกับอี่เอ๋ยนี้ก็อยู่กันมาเมินแล้ว” (ไ้ตาบอดเอาตัวรอด, 2528, หน้า 41)

จากข้อความข้างต้นปรากฏการใช้คำในการตั้งชื่อที่มีพยางค์เดียว ความหมายของคำที่นำมาตั้งชื่อสื่อถึงความเป็นสิริมงคล หรือสิ่งที่ดีงาม นำมาสู่การจดจำได้ง่าย สะดวกในการเรียกขาน

“สามคนพ่อแม่ลูกเป็นลูกแม่ญิงอยู่ด้วยกันตามปกตินั้นคนแม่ป้อจายรู้สึกว่าโอหังน้อย” (คนหลวง, 2528, หน้า 139)

“สูตักน้ำเหี้ยเต็มหม้อเต็มไหแล้ว” (แม่ญิงปากนัก, 2530ก, หน้า 2)

“อี่น้อย (สรรพนามเรียกเด็กหญิง) ก่อนมึงจะเอาลูกเอาผัวนี้มา หื้อเลือกเอาคนมือจา ๆ (มือสาก)” (อ้ายตาบอดน้ำใส, 2527, หน้า 99) “มีคนชื่ออ้ายคำ ป่กองเอ๋ยชื่ออ้ายคำคนก็อู้จักตี่เมือง” (ปู้จักนักเลงโต, 2527, หน้า 1)

จากข้อความข้างต้นปรากฏการใช้คำเรียกผู้ชายว่า “อ้าย” คำเรียกผู้หญิงว่า “อี่” ใช้คำสรรพนามที่หมายถึงเธอหรือพวกเธอว่า “สู” ใช้คำเรียกผู้หญิงว่า “แม่ญิง” และใช้คำเรียกผู้ชายว่า “ป้อจาย”

“มีพ่อหนานคนหนึ่ง มันนั่งที่หน้ารถ (เกียร์รถ, 2527, หน้า 6)

“ชายคนหนึ่งชื่อว่า พ่อหนาน นวล แกป่วยมาประมาณ 15 วัน” (ผีพราย, 2530, หน้า 128)

จากข้อความข้างต้นปรากฏการใช้คำนำหน้าชื่อ โดยจะใช้คำเรียกคนที่อายุมากและเคยบวชพระมาแล้วว่า “พ่อหนาน”

“อู้คำเป็นเป็นคนแก่และเป็นขี้เชื่อคน” (อู้คำคนชื่อ, 2527, หน้า 31)

“พ่ออู้จะไปไหน” “จะไปพ่อละอ่อนบนกนา” (อ้ายขาหมู, 2530, หน้า 106)

จากข้อความข้างต้นปรากฏการใช้คำเรียกปู่ ย่า ตา ยาย หรือแทนคนชราว่า “อู้”

“ลูกบ้านตอบว่า “พ่อหลวงนะใหญ่กว่าผู้ใหญ่บ้านร้องสั่งคนทำอาหารอย่างดีใจ” (ผู้ใหญ่บ้านยอง, 2527, หน้า 20)

“บ้านหนึ่งก็ขาดแก่บ้านไป ชาวบ้านก็ไปเลือกมา ก็ได้อ้ายมาเป็นแก่บ้าน” (คนขี้เห่อ, 2530ก, หน้า 28)

จากข้อความข้างต้นปรากฏการใช้คำเรียกอาชีพผู้ใหญ่บ้านว่า “แก่บ้าน” หรือ “พ่อหลวง”

“ครั้งหนึ่ง ตูเจ้าวัดนั้นนา” (เสื่อเย็น 2, 2530 ข, หน้า 131)

“ตั้งแต่หันมาตุเจ้าก็เลยบ่กัน (อด) เหมียง” (ตุเจ้าอมเหมียง, 2532, หน้า 86)

จากข้อความข้างต้นปรากฏการใช้คำเรียก พระสงฆ์ว่า “ตุเจ้า”

นอกจากนี้ยังปรากฏสำเนียงการพูดบางคำที่แตกต่างจากภาษาไทยกลาง และมีการใช้คำที่มีความหมายเฉพาะล้านนาที่สืบทอดมาแต่โบราณ โดยมีการใช้คำที่สื่อความหมายร่วมกัน แต่เปลี่ยนแปลงการออกเสียง เช่น โฮ่ (ไร่) เฮา (เรา) จ้าง (ข้าง) เปียะ (เปียก) ยับ (จับ) และปรากฏมีการใช้คำที่มีความหมายเดียวกันกับภาษาไทยกลางแต่ออกเสียงไม่เหมือนกัน เช่น หน้อย-น้อย, เตอะ-เถอะ, อินดู-เอ็นดู, วันพูก-วันพุง, หนึ่ง-หนึ่ง อีกทั้งปรากฏการใช้ภาษาที่มีสำเนียงการพูดบางคำที่แตกต่างจากภาษาไทยกลาง ซึ่งเกิดจากการสร้างความเข้าใจกันระหว่างผู้คนที่อาศัยอยู่ตามท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น หุย (ร้องหรือเรียกหา) บ่าป้าว (มะพร้าว) ล่น (วิ่ง) สะปะสะปะด (หลาย ๆ อย่างอยู่รวมกัน) เปอะเลอะเปอะเตอะ (มากมาย) ปะเว้อปะว่า (แก้ ๆ กัง ๆ) ก้อมกะลอม (คลุมหัว) กองอ้อกหย็อก (วางกองอยู่) บ่าหนัด (สับประรด) บ่าหนุน (ขนุน)

3. อัตลักษณ์ด้านอุปนิสัย

ลักษณะนิสัยของชาวล้านนามีความโดดเด่นด้านความโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เห็นอกเห็นใจผู้อื่น ช่วยเหลือพึ่งพากันและกัน และสุภาพอ่อนโยน เคารพเชื่อฟังผู้มีอาวุโส อีกทั้งมีลักษณะนิสัยที่ยังฝังใจกับการเสี่ยงโชค ดังข้อความที่ปรากฏในนิทานต่อไปนี้

“พรานผู้เป็นหัวเป็นคนใจดีมาก โอบอ้อมอารีแก่เพื่อนบ้าน หาเนื้อมาได้เมื่อใดบ่ว่าได้นักได้น้อยก็บ่กินเพียงคนเดียว แอ่วไปฮ้อง (เรียก) ชาวบ้านทั้งหลายหื้อแบ่งเอาเนื้อไปกินคนดิน (ขึ้น) สองดิน” (นายพรานเป็นดี, 2528, หน้า 111)
“ถ้าคิงรวคิงไปลืมหาน่อ ถ้าฮารวยฮากบ่ลืมหคิงข้าจะช่วยเหลือ บ่ยาก เส่วจนข้าจะช่วยเหลือ” (สองสหาย, 2532, หน้า 82)

จากข้อความปรากฏอุปนิสัยโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เห็นอกเห็นใจผู้อื่น ช่วยเหลือพึ่งพากันและกัน และความเป็นมิตรไมตรี นอกจากนี้ยังมีข้อความที่ปรากฏในนิทานที่สะท้อนให้เห็นอุปนิสัยโอบอ้อมอารีแก่เพื่อน ดังข้อความที่ปรากฏในนิทานต่อไปนี้

“พอบ่เกรงใจพ่อนานเป็นพ่อง เป็นคนเฒ่าคนแก่” (เกียรติ, 2527, หน้า 6)

“อันป้อจายเป็นบ่าวไปตกลูกตกเมียก็ดี เป็นสาวก็ดี หื้อเชื่อฟังคนเฒ่าคนแก่” (ป้อจายใครได้น้องเมีย, 2528, หน้า 8)

จากข้อความปรากฏอุปนิสัยสุภาพอ่อนโยน เคารพนับถือและเชื่อฟังผู้มีอาวุโส ผู้หลักผู้ใหญ่ โดยเปรียบเป็นที่พึ่งแก่ลูกหลานและคนใกล้ชิด

“ชาวบ้านก็หลงเชื่อว่าตุเจ้าหายถูก ดูเมื่อแม่น” (หลวคนเดียวบ่เท่าางว้างตึงหมู, 2527, หน้า 15)

“ห่อที่ไผจะเสี่ยงโชคจะได้ดี” (ป้อจายไร้วาสนา, 2528, หน้า 61)

ข้อความข้างต้นปรากฏอุปนิสัยที่เชื่อเรื่อง โชคลาง การเสี่ยงโชคต่าง ๆ ให้ความนิยมบุคคลผู้ ทรงศีล มักเชื่อตามบุคคลที่น่าเชื่อถือ เช่น พระสงฆ์ นักบวช

“สักพักก็ไปสุบใส่เจ้าที่ก็ได้ยกมือไหว้กับ เจ้าที่เห็นว่า เจ้าที่เป็นที่รักษาของหมู่บ้าน เป็นที่อยู่ เย็นเป็นสุข” (แก้บน, 2527, หน้า 16)

“ขอแม่ธรณีจงรักษาปกป้องรักษาแม่” (กำพร้าบัวตอง, 2528 หน้า 97)

จากข้อความปรากฏอุปนิสัยที่แสดงออก ถึงการพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นหลัก หรืออำนาจเร้นลับที่มีอยู่เหนือมนุษย์ สามารถลดบันดาลความรุ่มเย็น เป็นสุข

“คนสมัยก่อนเป็นเชื่อว่าที่ป่าจะมีผีสาว เทวดารักษาป่าอยู่” (ผีกองหลัว, 2528, หน้า 29)

จากข้อความปรากฏอุปนิสัย การเคารพ นับถือภูตผี เทวดา หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่สถิตกับ สถานที่ต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่พึ่งทางใจ

4. อุดมการณ์ของสตรีล้านนา

โดยเฉพาะบทบาทหน้าที่การเป็น “ภรรยา” ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการรับผิดชอบงานในบ้านทุกอย่าง ดังข้อความที่ปรากฏในนิทานต่อไปนี้

“ส่วนนางกัลยานั้น หน้าที่ของแม่บ้านก็คือจัดการหุงข้าวหุงแกงในครัวเรือน บ่ม บ่เคียด บ่แหม่ บ่สวก ยิ้มแย้มแจ่มใสอยู่เสมอ” (ผัวแก้วเมีย เทพ, 2528, หน้า 52)

“เมียนั้นก็พึ่งมาบ้านมาแผลเมื่อแลงก็เซาะ ไก่อดำต้ม เอาเหล้าเด็ด ๆ มาหื้อผัวมัน” (เมียมีขี้, 2528, หน้า 69)

จากข้อความข้างต้นปรากฏบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงล้านนาในด้านงานบ้านงานเรือน จะรับผิดชอบงานในบ้านทุกอย่างและจัดหาอาหารทุกมื้อ อีกทั้งจัดเตรียมสรรหาอาหารและสิ่งที่ดี ๆ ให้กับสามี

“มีนางเกสี เป็นเมียอ้ายทุดตะ อยู่มาทุกเมื่อเช้าวาน เมียนะฮิหามาเลี้ยง เป็นคนขอทาน มาแผลก็หุงหาอาหารไว้หื้อผัวมัน มันก็ไปเซาะกินทางหน้าอยู่มาบนาน พระพุทธเจ้ามาบิณฑบาต 7 วัน นางเกสีก็ไปใส่บาตร ลูกมาก็หุงข้าว แต่งดาอะหยังเสร็จแล้ว หุงใส่หม้อเอาไว้หื้อผัวทุดตะใส่บาตรแล้วเลยไปเซาะกินทางหน้า (ชะตาวอกมะกอกแห้ง, 2528, หน้า 88)

จากข้อความยังตอกย้ำหน้าที่ บทบาท หรือกิจกรรมของผู้หญิงล้านนา ต้องรับผิดชอบต่องานในบ้านและการดูแลสามี

“วันพูก จะเป็นวันพระ มีสองผัวเมียอยู่บ้าน เคยไปไร่ ตังวัน แต่วันนั้นเป็นวันโกนคือวันดา ผู้เมียบได้ไปก็หื้อไปสวน พอไปสวน เมียอยู่ทางบ้านก็แบ่ง ข้าวหนม แบ่งข้าวหนมหน้าถั่วแบ่งแล้วฮอด” (อ้ายหน้าหมั่ง, 2530ก, หน้า 99)

จากข้อความข้างต้นยังแสดงให้เห็นถึง อุดมการณ์ของสตรีล้านนา ซึ่งไม่เพียงแต่รับผิดชอบงานบ้านเท่านั้น ผู้หญิงยังเป็นฝ่ายที่ต้องอยู่บ้าน อีกทั้งมีความสามารถในการทำอาหารคาวหวาน

5. อัตลักษณ์ด้านการประกอบอาชีพ

วิถีชีวิตของชาวล้านนาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก เนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เหมาะกับการอยู่อาศัยร่วมกับธรรมชาติอย่างเกิดประโยชน์ ดังข้อความที่ปรากฏในนิทานต่อไปนี้

“วันหนึ่ง ปู่ไหม้ไปทำนา เมื่อเช้าเียะลูกเข้าไปไถนา” (ปู่ไหม้หัว, 2527, หน้า 40)

“เดื่อหนึ่งลูกขึ้นมาก็ไปไถนา เอาควายไปตวย ถ้าว่าไถนาเสร็จแล้วปลดแอกปลดไถเสร็จแล้วกินข้าวกินน้ำ” (คนหลวง, 2528, หน้า 139)

จากข้อความข้างต้นปรากฏอาชีพเกษตรกรรม ส่วนใหญ่จะมีอาชีพทำนาเป็นหลัก

“ไอ้ผู้น้องก็ไปทำไร่ไถสวน เียะไร่เียะสวนเียะนา ปลุกผักปลุกไม้กิน” (กินข้าวล้ากั่วคาบ, 2527, หน้า 5)

“มีบ้านหลังหนึ่งอยู่ที่อิมป่า ชาวบ้านอยู่ที่นี้ก็เียะไร่เียะนา จ้างฟองก็ไปเช่าของปามาขาย ยามเียะไร่เียะนาชาวบ้านก็จะไปแบ่งหางอยู่ที่กลางนาผ่องัวผ่อควาย ผ่อสวนที่ปลูกไว้” (ผีปกกะโหล่งจำแลง, 2527, หน้า 27)

จากข้อความข้างต้นปรากฏการเพาะปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ เพื่อเป็นอาหารหรือไว้ใช้งาน และการหาของปามาขาย

“มันก็ค้าหม้อ หาบหม้อไปขายมะดา ไปสองคนเขาขายหม้อ” (พ่อค้าหม้อ, 2527, หน้า 94)

“เมื่อครั้งตะก่อนยังมีแม่ค้า แม่ค้านี้ยากจนฟอง หาบขำฟากไปยังอีกฝั่งหนึ่ง (จำบ้านตัดสินความ, 2528, หน้า 137)

จากข้อความข้างต้น ปรากฏอาชีพค้าขาย เรียกผู้ที่มีอาชีพค้าขายว่า พ่อค้า หรือ แม่ค้า ซึ่งเป็นผู้ที่นำผลิตผลต่าง ๆ มาจำหน่ายแก่คนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนได้รับความสะดวกสบาย

“ส่วนลุงปูดนั้นก็ไปตกเบ็ดเป็นอาชีพทุกคืน เมื่อได้ปลามากก็เอาไปขายซื้อข้าวและผ้าครว่น” (ลูกบู้จักบุญคุณพ่อแม่, 2528, หน้า 69)

“มัตะก่อน บางคนที่ชอบหาปลา บางคนที่ชอบไล่ปลาเนื้อ ฟองก็ตั้งหน้าตั้งตาทำมาหากิน เียะไร่เียะนา เียะไร่เียะนา หอยก็ชอบเียะหูกเียะฝ้าย ทอหูกทอฝ้ายปั่นฝ้ายด้ายไหม อยู่มาก็มีความสุข” (พราณป่าใหม่, 2532, หน้า 73)

จากข้อความข้างต้นปรากฏอาชีพตกเบ็ดหาปลา หาสัตว์ป่า ทอหูกปั่นฝ้าย ซึ่งวัตถุดิบได้จากทรัพยากรธรรมชาติและนำผลผลิตจากเกษตรกรรมมาผลิตเป็นของใช้

“มันก็ทำกิจการประจำวัน มันก็สานเปียดสานชาน่อ จักตอกนา เียะเป็นประจำ” (คนละเรื่อง, 2527, หน้า 34)

จากข้อความข้างต้นปรากฏอาชีพหัตถกรรม เป็นอาชีพที่นำวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาประดิษฐ์ด้วยมือเพื่อใช้ในชีวิตรประจำวัน

6. อัตลักษณ์ด้านที่อยู่อาศัย

กล่าวถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชาวล้านนาตามลักษณะภูมิประเทศและสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่เป็นภูเขาและหุบเขา ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิตชาวล้านนาจึงมีความผูกพันกับภูเขาและธรรมชาติ ดังข้อความที่ปรากฏในนิทานต่อไปนี้

“ขุดจิ้งงา มันนักเพราะที่มันดอนมันสูง” (ติลอุทัย, 2527, หน้า 79)

“สมัยก่อนนั้นมีหมู่บ้านอยู่หมู่บ้านหนึ่งตั้งอยู่เชิงเขาใกล้ชายป่า สองคนผัวเมียพากันไปไร่ ๆ ที่เยี่ยะเป็นป่าอยู่เชิงเขาปู้นนา” (พญาจงอาง, 2528, หน้า 57)

“เมื่อตะกอนนี้ตามหมู่บ้านจะเป็นก้าป่าหมด แล้วก็เข้าไปลึก ๆ จะเป็นป่าเป็นดอย” (ผีกองหลัว, 2528, หน้า 29)

“มีเรื่องอยู่ว่าผู้ใหญ่มากับผู้ใหญ่โมะเป็นเป็นผู้ใหญ่เก่า เป็นอยู่บ้านตีนดอย” (เสียวกินงาว, 2532, หน้า 136)

จากข้อความข้างต้นปรากฏการสร้างที่อยู่อาศัยตามชนบท สร้างบ้านเรือนเรียบง่ายอยู่ท่ามกลางลักษณะภูมิประเทศที่สะดวกต่อการประกอบอาชีพ ทำไร่ ทำนา

นอกจากนี้ยังปรากฏสถานที่ “วัด” ซึ่งมีความสำคัญต่อชาวล้านนาอย่างยิ่ง วิถีชีวิตของชาวล้านนาจะผูกพันกับวัด ดังข้อความที่ปรากฏในนิทานต่อไปนี้

“มีชาวบ้านคนหนึ่งมันอยู่ในป่า บั๊วเรื่องแกเข้ามาในหมู่บ้านแล้วก็วิ่งเข้าไปในวัด” (หลวงคนเดียวบ่เท่า่งาวตึงหมู่, 2527, หน้า 15)

“มีครอบครัวหนึ่ง มีบ้านอยู่ใกล้วัด ละก็ มันมีต้นบะเกียง” (ความแตกต่าง, 2532, หน้า 20)

“บ้านแม่ออกมันอยู่ใกล้วัด แม่ออกก็เป็นแม่หม้ายมาเมิน” (แผลเก่า, 2532, หน้า 23)

7. อัตลักษณ์ด้านอาหาร

ชาวล้านนามีวัฒนธรรมการกินที่มีกรรมวิธีการปรุงง่าย ๆ โดยใช้วัตถุดิบตามหมู่บ้านหรือในท้องถิ่น ดังข้อความที่ปรากฏในนิทานต่อไปนี้

“ข้าลาบหมู ญักันไป ญักันมา ข้าลาบจัว” (คนขี้จี้ขี้เหนียว, 2527, หน้า 96)

“เมื่อปู่ปุดไปแอ่วสาวบ้านหนองไก่อ๋ ตอนกินข้าวแลงกับบะแตงส้า กับบะถั่วเปื้อะ” (เมื่อปู่ปุดไปแอ่วสาวบ้านหนองไก่อ๋, 2528, หน้า 82)

“ใคร่อยากกินปลาจี่หรือปลาปิ้งก็บอกหื้อพ่อ” (ที่มีอยู่จะไปยินดีสิ่งที่ไม่มี, 2528, หน้า 96)

“แกงบ่าหนุนไว้ ตามธรรมดาเยี่ยะกินเป็นเซาะมาก่อนกะ ของใส่เครื่องใส่เก็บผักหละผักแคหมุ่น” (เมื่อยเยี่ยะกินบ่จับปากผัว, 2532, หน้า 144)

“บัวแก้วก็ตอบว่าแกงสะแล เฮาแกงผักกาดบ่อ ใส่ขึ้นหมูเหี้ย ตำน้ำพริกบ่ออ้าย” (ขवादไป, 2532, หน้า 21)

จากข้อความข้างต้นปรากฏการนำพืชพันธุ์ในป่าหรือในท้องถิ่นมาปรุงเป็นอาหาร ส่วนสัตว์ที่นิยมนำมาประกอบอาหาร เช่น หมู ไก่ เนื้อ และปลาน้ำจืด ซึ่งสามารถหาวัตถุดิบต่าง ๆ จากในชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเอง โดยนิยมทำอาหารด้วยการต้ม ปิ้ง แกง และหมก นอกจากนี้ยังมีการ

ยัดอาหารหรือการถนอมอาหารเพื่อเก็บรักษาไว้ได้นาน ๆ เช่น จิ้นส้มหรือแหยม แคมหมู ปลาจ๋า

8. อัตลักษณ์ด้านการแต่งกาย

การแต่งกายเป็นสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่ง ที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรมของคนแต่ละพื้นที่ ในนิทานพื้นบ้านล้านนาปรากฏวัฒนธรรมการแต่งกายล้านนา หรือเรียกว่าแต่งกายพื้นเมือง ดังข้อความที่ปรากฏในนิทานต่อไปนี้

“คนตะกอนเป็นนิยมุ่งเดี่ยวชาแก้ว เดี่ยวสะดอ” (คนละเรื่อง, 2527, หน้า 34)

“คนตะกอนมุ่งโสร่ง” (หลามออก, 2527, หน้า 35)

“มีบาสองตัวนะ มันทุกซ์หะ ละก็ผ้าตัวบผ้าห่ม ชินนุ่ง ชินหมกั๋บามี ผ้าเสือกั๋หะ ๆ หวาก ๆ” (ลาภหาย, 2528, หน้า 39)

“ป้าจายมันก็เก็บหอยปีกผ้าต้อยเอามาขาย ขึ้นคันไคมา เอามาใส่เข้าบ่วงชิน” (ป้าจายกับน้องเมีย, 2528, หน้า 59)

“มันก็ตั้งไฟหื้อเสียวมันหิง เอาผ้าต้องคลุมหื้อ เอาผ้าต้องตัวเก่านั้นเนาะคลุมหื้อ” (เสียวฮัก, 2528, หน้า 61)

“เฮากางเกงเดี่ยวยาว ๆ เนียะ มันตั้งปลวกกินหมด ทางพื้นนี้หิ้นหมด บ่ได้ พ่อสุขหมวกไป หมวกเป็นหมวกใบลาน (เจี้ยลุงใหม่, 2528, หน้า 87)

จากข้อความข้างต้นปรากฏการใช้ผ้าทอ ซึ่งในการทอผ้าพื้นเมืองของล้านนานั้นจะทอขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน เช่น ผ้าซิ่น ผ้าต้อย ผ้าต้อง เป็นต้น โดยผู้ชายมักจะสวมเดี่ยว (กางเกง) ชาแก้ว สะดอ เพราะสะดวกสบายต่อการทำ

กิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ส่วนผู้หญิงจะนิยมนุ่งชิน

9. อัตลักษณ์ด้านความเชื่อ

คนล้านนามีความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ และยึดถือนำมาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ดังข้อความที่ปรากฏในนิทานต่อไปนี้

“จะไปได้จะไดบนหิ้งผีครูปุน” (ฮ่องตุ้เจ้า, 2527, หน้า 24)

“สั๊กพักก็ไปสุบใส่เจ้าที่ ก็ได้ยกมือไหว้กับเจ้าที่หันว่า เจ้าที่เป็นที่รักษาของหมู่บ้าน เป็นที่อยู่เย็นเป็นสุข” (แก๊บน, 2527, หน้า 16)

“คนสมัยก่อนเป็นเชื่อว่า ที่ป่าจะมีผีสาวเทวดารักษาป่าอยู่ชาวบ้านก็กลัวจะบ่ได้เยยะไฮ่เยยะนา ก็พากัน ปรีกษากันแล้วเอาตุ้เจ้าไปทำพิธีเผากองหลัวบอกผีป่าที่รักษากองหลัว” (ผีกองหลัว, 2528, หน้า 29)

“ขอแม่ธรณีจุงรักษา ปกป้องรักษาแม่” (กำพร้าบัวตอง, 2528, หน้า 96)

จากข้อความข้างต้นปรากฏความเชื่อในเรื่องสิ่งที่มีอำนาจลึกลับเหนือมนุษย์ธรรมดา การนับถือผีต่าง ๆ ซึ่งเชื่อว่ามีสิ่งเร้นลับที่คุ้มครองรักษาอยู่ รวมทั้งการบนบานศาลกล่าว การอ้อนวอนขอพรต่อผี เทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สืบเนื่องได้จากการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อเข้าป่าหรือพักแรมอยู่ในป่า จะนิยมบอกกล่าวและขออนุญาตเจ้าที่อยู่เสมอ

“อันนี้แหละฉายไว้ว่าสนา บ่สามารถสร้างครอบครัวหือเจริญได้ หมายความว่าเป็นคนที่ไม่ได้สร้างบุญไว้” (ป้อฉายไว้ว่าสนา, 2528, หน้า 63)

“อันนี้แหละเป็นว่าถึงว่าเขาจะทานนักรหรือจะทานน้อยแต่มีจิตใจบริสุทธิ์ มันก็ได้กุศลเหมือนกัน” (บุญเกิดจากจิตใจบริสุทธิ์, 2528, หน้า 16)

จากข้อความข้างต้นปรากฏความเชื่อเรื่องอานิสงส์ผลบุญ ความเชื่อที่คิดว่าการทำทานก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่สามารถสร้างผลบุญกุศลได้

“ในสมัยตะกอน คนเมืองเขาเชื่อเรื่องผีเรื่องสาง คาถาอาคม เชื่อเรื่องไสยศาสตร์” (ผีบ้านตะวอด, 2527, หน้า 17)

“ญาติต้องไปหาหมอทางไสยศาสตร์มาทำพิธีไล่ผี” (ผีพราย, 2530ข, หน้า 128)

“เรียนคาถ่องคาถามานัก ท่องคาถาหือกลายเป็นเสือกก็ได้ อันนี้คือมีคาถานัก” (เสือกเย็น2, 2530ข, หน้า 131)

จากข้อความข้างต้นปรากฏเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ คาถา เวทมนตร์ อาจใช้เพื่อป้องกันตัว ใช้แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ใช้รักษาโรคภัย หรือใช้ป้องกันภูตผี

“ไหว้สาครูบาเจ้า ข้าเจ้าจะหวานกล้าเดือนแปดนี้ วันไหนที่มันดี วันไหนที่มันบ่ดี” (อ้ายเหลือก้า, 2528, หน้า 103)

“ครูบาเจ้า ป่าเตียนนี้ข้าใครอยู่เฮือนดี จะเอาไม้อะสั่งมาแปงเสาเฮือนที่ดี ๆ” (อ้ายล้าน (รัน), 2528, หน้า 105)

จากข้อความข้างต้นปรากฏความเชื่อทางโหราศาสตร์ เรื่องโชคชะตา เรื่องฤกษ์ยาม และเรื่องความฝันต่าง ๆ

ภาพสะท้อนจากวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านล้านนา จึงได้แสดงให้เห็นถึงสภาพชีวิตความเป็นตัวตนที่แสดงความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชนล้านนา อันจะก่อให้เกิดความเข้าใจในความเป็นชาวล้านนาที่จะส่งผลการอยู่ร่วมกันในพื้นที่เดียวกันด้วยความสุขสงบต่อไป

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่า นิทานพื้นบ้านล้านนา 410 เรื่อง ที่สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้รวบรวมไว้ ปรากฏว่าทศวรรษอัตลักษณ์ท้องถิ่นล้านนาทั้งสิ้น 9 อัตลักษณ์ คือ 1) อัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมประเพณี 2) อัตลักษณ์ด้านภาษา 3) อัตลักษณ์ด้านอุปนิสัย 4) อัตลักษณ์ของสตรีล้านนา 5) อัตลักษณ์ด้านการประกอบอาชีพ 6) อัตลักษณ์ด้านที่อยู่อาศัย 7) อัตลักษณ์ด้านอาหาร 8) อัตลักษณ์ด้านการแต่งกาย และ 9) อัตลักษณ์ด้านความเชื่อ สิ่งที่ปรากฏในเนื้อหาของนิทานพื้นบ้านล้านนา ไม่เพียงแต่เป็นเรื่องที่กล่อมเกลารามรณหรือแสดงให้เห็นถึงความตลกขบขัน ขบคิด และคติความเชื่อเท่านั้น แต่ยังมีสิ่งที่เรียกว่า “อัตลักษณ์ท้องถิ่น” ที่แสดงถึงความเป็นล้านนา แฝงผ่านเรื่องเล่าเหล่านี้ ทุกกลุ่มชนทุกชาติพันธุ์ย่อมมีความเหมือนและแตกต่างกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จนเกิดเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มแต่ละกลุ่ม ความเข้าใจและความตระหนักในความเหมือน/ความต่าง ย่อมมีคุณค่า ซึ่งอัตลักษณ์ทั้งเก้าเป็นตัวประกอบสร้างให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาให้เด่นชัดยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันการปลูกฝัง

จากบรรพบุรุษ รวมทั้งบริบททางสังคมและสิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดอัตลักษณ์ต่าง ๆ เช่น ความเชื่อหรือการเคารพนับถือผี เนื่องจากสภาพภูมิประเทศเป็นป่า ซึ่งมีสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างมากมาย และไม่ สามารถ อธิบาย ด้วย เหตุผล ได้ จึงเข้าใจว่าเป็นการกระทำของผี คนจึงนับถือผี และสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติและได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมา

อภิปรายผล

นิทานพื้นบ้านล้านนาเป็นวรรณกรรมที่สื่อเรื่องราวต่าง ๆ ของท้องถิ่นในภาคเหนือ เช่น จารีตประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ สภาพเศรษฐกิจและสังคม ทศนคติ ค่านิยม ตลอดจนความเชื่อต่าง ๆ ของบรรพบุรุษ อันเป็นพื้นฐานของความคิดและพฤติกรรมของคนในปัจจุบัน ดังที่ พระมหาวิระพล ไร่แจ่มคำมูล (2557, หน้า 1) กล่าวไว้ในสังคมล้านนาก็มีนิทานพื้นบ้านมากมาย ที่เล่าสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยโบราณมาแล้ว เมื่อมีการบันทึกลงบนใบลาน พับสา ซึ่งนิทานเหล่านั้นสะท้อนความคิด ความเชื่อ และบรรทัดฐานของสังคมล้านนา ซึ่งสอดคล้องกับผลงานของ สุกัญญา เชาว์น้ำทิพย์ (2549) ที่ศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ของชาวล้านนา ในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ โดยวิเคราะห์อัตลักษณ์และกลวิธีในการนำเสนอ อัตลักษณ์ของชาวล้านนาของ มาลา คำจันทร์ จำนวน 13 เรื่อง ผลการศึกษาพบว่าเป็นงานเขียนที่แสดงลักษณะชัดเจนของท้องถิ่นล้านนา ซึ่งมี อัตลักษณ์ของชาวล้านนาปรากฏ 6 ด้าน ได้แก่ ด้านค่านิยมการสักหมึกดำ ด้านความเชื่อ ด้านประเพณี ด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่และด้านวรรณกรรม โดยผู้เขียนมีกลวิธีการนำเสนอ อัตลักษณ์ของชาวล้านนา

ด้านต่าง ๆ ผ่านมุมมองของผู้เขียน ผ่านตัวละครผ่านบทสนทนา ผ่านฉาก และผ่านภาษาล้านนา นวนิยายของมาลา คำจันทร์ มิได้เป็นเพียงบันเทิงคดีธรรมที่ทำให้ผู้อ่านได้รับอรรถรสเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทต่อผู้อ่านในการเป็นสื่อวัฒนธรรมที่ทำให้ผู้อ่านสัมผัส รู้จัก และเข้าใจวิถีของชีวิตชาวล้านนาได้อย่างลงตัวและมีคุณค่าควรแก่การศึกษา

จึงกล่าวได้ว่า การนำเสนอเนื้อหาความในตัวของนิทานพื้นบ้านล้านนา ทำให้เห็นความเกี่ยวโยงกันทั้งด้านความคิด ความเชื่อ และความรู้ ของบุคคลในท้องถิ่นล้านนา ดังที่ วิเชียร เกษประทุม (2548, หน้า 9-10) กล่าวว่า นิทานช่วยสะท้อนให้เห็นสภาพของสังคมในอดีตหลาย ๆ ด้าน เช่น วิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อ และการปลูกฝังค่านิยม ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและระหว่างกลุ่มจนกลายเป็นปฏิบัติการทางวาทกรรม ซึ่งทำหน้าที่ผลิตตัวบทและประกอบสร้างอัตลักษณ์ความเป็นล้านนาให้ดำรงสืบต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ผลการศึกษาวิจัย สามารถช่วยให้ผู้ศึกษาการใช้ภาษาท้องถิ่นล้านนา นำไปเป็นแนวทางในการศึกษาภาษาท้องถิ่นอื่น ๆ ได้
2. ด้านการเรียนรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นล้านนา สามารถนำไปเป็นแนวทางในการศึกษาอัตลักษณ์ด้านอื่น ๆ ได้
3. การวิจัยครั้งต่อไปอาจใช้แนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์ในกรณีศึกษาวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านทั้ง 4 ภูมิภาคของประเทศไทยเพื่อเปรียบเทียบแนวคิดและความแตกต่างทางวัฒนธรรมและสังคมของแต่ละภูมิภาค

เอกสารอ้างอิง

- กุลลาบ มัลลิกะมาส. (2518). *คดีชาวบ้าน*.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
รามคำแหง.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2545). *แนวคิดใน
การศึกษาอัตลักษณ์ความเป็นไทย*.
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระ
จอมเกล้าธนบุรี.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2543). *วาทกรรมการ
พัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง
เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น*.
กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- ประสิทธิ์ ลีปรีชา. (2547). *การสร้างและสืบ
ทอดอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งในวาท
กรรมอัตลักษณ์*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรี้น
ติ้งเฮาส์.
- พระมหาวิระพล ไฝแจ้คำมูล. (2557). *ช่วงในนิทาน
พื้นบ้านล้านนา*. เชียงใหม่:
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- รัฐกาญจน์ จั่วแจ่มใส. (2559). *การวิเคราะห์วาท
กรรมผู้หญิงไทยในหนังสือพิมพ์:
กรณีศึกษา นักเตะสโมสรเลสเตอร์ซิตีซื้อ
บริการหญิงไทย*. (วิทยานิพนธ์). กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.
- วัชรินทร์ แก่นจันทร์. (2556). *วาทกรรมความ
รุนแรงในนิทานพื้นบ้านล้านนา*.
(วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต).
เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิเชียร เกษประทุม. (2548). *นิทานพื้นบ้าน*.
กรุงเทพฯ: พัฒนาศึกษา.
- สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2527).
นิทานพื้นบ้านล้านนา: เอกสารข้อมูล เล่ม 1.
เชียงใหม่: ฝ่ายวิจัยล้านนา สถาบันวิจัย
สังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2528).
นิทานพื้นบ้านล้านนา: เอกสารข้อมูล เล่ม 2.
เชียงใหม่: ฝ่ายวิจัยล้านนา สถาบันวิจัย
สังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2530ก).
*นิทานพื้นบ้านล้านนา: เอกสารข้อมูล เล่ม
3*. เชียงใหม่: ฝ่ายวิจัยล้านนา สถาบันวิจัย
สังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2530ข).
*นิทานพื้นบ้านล้านนา: เอกสารข้อมูล เล่ม
4*. เชียงใหม่: ฝ่ายวิจัยล้านนา สถาบันวิจัย
สังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2532).
นิทานพื้นบ้านล้านนา: เอกสารข้อมูล เล่ม 5.
เชียงใหม่: ฝ่ายวิจัยล้านนา สถาบันวิจัย
สังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุกัญญา เขาว์น้ำทิพย์. (2549). *อัตลักษณ์ของชาว
ล้านนาในนวนิยายของมาลำ คำจันทร์*.
(วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต).
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.